

MUSA B. MUHAMMED EŞ-ŞÂTİBÎ'NİN, EL-MUVÂFAKÂT ADLI ESERİNDE HZ. PEYGAMBER

YÜCEL ONAY
Y. LİSANS ÖĞRENCİSİ
KSÜ. İLAHİYAT FAK.

ÖZET

Bu makalede, Şâtîbî'nin el-Muvâfakât adlı eserinde Hz. Peygamber'in nasıl anlatıldığı ele alınmıştır. Söz konusu eser Fıkıh Usûlü alanında yazıldığı için Hz. Peygamber, daha çok muamelat alanındaki uygulamalarıyla öne çıkmaktadır. Bundan dolayı da Hz. Peygamber'in kolaylaştıran, Kur'an'ı ve onun açıklamasını yapan, ruhsatları uygulayan ve ruhbanlıktan sakındıran yönleri eserde daha fazla öne çıkmakla beraber onun beşerî yönü de yer almıştır. Ayrıca eserde Hz. Peygamber ile ilgili ilginç anlatılara, tasvirlere de rastlanılmaktadır. Burada, Hz. Peygamber'in eserde öne çıkan bu yönleri, örnekleriyle beraber incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Şâtîbî, Muvâfakât, Hz. Peygamber, Peygamber Algısı, Siyer.

THE PROPHET
MUHAMMED IN EL-
MUVÂFAKÂT OF MUSA
B. MUHAMMED EŞ-
ŞÂTİBÎ

ABSTRACT

In this article, how Prophet Muhammed in depicted in Şâtîbî's el-Muvâfakât is studied. As the mentioned work is written in the field of Method of Fıkıh, Prophet Muhammed comes to the forefront rather with his applications of the practices. Accordingly, not only the Prophet Muhammed's sides as the facilitator, the explainer of Quran and its meaning, the executive of the approvals and avoiding from the priesthood but also his humanity is stated in that work. Furthermore interesting narrations, depictions about Prophet Muhammed are included in the work. Hereby these outstanding sides of Prophet Muhammed will be studied with the examples.

Keywords: Şâtîbî, Muvâfakât, Prophet Muhammed, Prophet Perception, Sirah.

SAVİ: 3 • OCAK-HAZİRAN 2018 • SAYFA: 67-80

Şâtıbî

Ebû İshâk İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî,^[1] 720/1320 yılı civarında Gırnata'da^[2] dünyaya geldi. Endülüslü ve Kuzey Afrikalı âlimlerin yoğun bulunduğu bu şehirde yetişen Şâtıbî, eğitimine İbnü'z-Zeyyât el-Kelâî'den aldığı Kur'ân dersleriyle başladığı tahmin edilmektedir. Ardından Arap dili âlimi Ebû Abdillâh Muhammed el-Fahhâr'ın talebesi oldu. Daha sonra el-Medresetü'n-Nasriyye hocalığına tayin edilen dönemin baş müftüsü Ebû Sâîd Ferec b. Kasım b. Lübb'ün derslerine katıldı.^[3] Tefsir, hadis, fıkıh, usûl ve lisan ilimlerinde üstat olan Şâtıbî^[4] önemli Malikî fıkıhçılarındandır.^[5] Hayatı boyunca Gırnata dışına çıkmayan Şâtıbî'nin beş öğrencisi vardı. Bunlar: Ebû Bekir İbn Âsım, Ebû Yahya İbn Âsım, Ebû Abdillâh el-Mücârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrahim el-Beyyânî, Ebû Ca'fer Ahmed el-Kassâr'dır.^[6]

Şâtıbî, Kur'ân ve sünnet araştırmalarında tümevarım yöntemini kullanarak dinin aslî ve fer'î hükümlerini inceledi. Elde ettiği sonuçlardan hareketle kendi toplumunun sorunlarını gözden geçirdi. Ancak o, hayatı boyunca ilmi çalışmalarından dolayı sapkınlıkla ve Ehl'i

[1] Ekinci, Ekrem Buğra, *İslâm Hukuku Tarihi*, Arı Sanat Yay., I. Baskı, İstanbul 2006, 200.

[2] Bkz. Hüseyinî, M. Reşit Rıza, *İslâm'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri*, çev: Ahmet Hamdi Akseki, sad: Hayrettin Karaman, DİB Yay., Ankara 1974, 243.

[3] Çavuşoğlu, Ali Hakan-er-Reysûnî, Ahmed, "Şâtıbî, İbrahim b. Musa", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, 373-375.

[4] Ekinci, 200; Hüseyinî, 243.

[5] Keskiöğlü, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, DİB Yay., Ankara tz, 119.

[6] Çavuşoğlu-er-Reysûnî, 373.

Sünnet dışı fırkalara mensup olmakla itham edilmekten kurtulamamıştır.^[7] Müellif 790/1388 yılında vefat etmiştir.^[8]

Muvâfakât

Muhtevası ve sistematığı itibariyle klasik fıkıh usûlü kitaplarından farklı olan eserde^[9] Şâtübî, geçmişten kendi dönemine kadar gelen kitap ve sünnetten maksatları, beyan amacıyla bazen kısa bazen tafsilatlı bir şekilde incelemiştir.^[10] İslâm ilimlerini yeniden inşa etme değil daha çok mevcut olanı anlama ve koruma salikiyle hareket etmiştir.^[11] Müellifin eseri Malikî usûl kitaplarındanıdır.^[12] Eser telif edildiği günden bugüne kadar ilgi çekmektedir. İlk defa 1302/1885'te Tunus'ta yayımlanan, Musa Cârullah, Muhammed Hıdır Hüseyin ve Abdullah Dirâz gibi isimler tarafından neşredilen eseri Mehmet Erdoğan Türkçe'ye çevirmiştir.^[13]

I. Hz. Peygamber Algısı

A. Kur'ân'ı Açıklayan Peygamber

Allah; "İşte güven onlara, inanıp imanlarına zulüm karıştırmayanlardır." (6/En'am, 82) ayetini indirdikten sonra, "zulüm" kelimesinin asıl anlamıyla hareket eden ashap, Hz. Peygamber'e gelip; "Hangimiz imanına zulüm karıştırmamıştır ki!" dediler. Bunun üzerine de Hz. Peygamber, ayeti açıklama babında; "Öyle değil. Lokman'ın oğluna söylediği: 'Şüphesiz ki şirk büyük bir zulümdür', sözünü iştirmez misiniz?" buyurmuştur.^[14]

Allah, indirdiği Kur'ân ayetlerinin bir kısmının muhkem, bir kısmının ise müteşâbih olduğunu Âli İmrân süresi 7. ayetinde bildirmektedir. Yine aynı ayette müteşâbih olan kısmın peşinden, kalplerinde eğrilik bulunanların ve fitne çıkarmak için kendilerine göre ayeti yorumlayacak olanların gideceklerini haber vermektedir. Bu ayete binaen ise Hz. Peygamber gerek açıklama yapmak, gerekse de ümmetini bu konuda uyararak amacıyla; "Ondan müteşâbih olanlarına uyan kimseleri gördüğünüzde, bilin ki onlar Allah'ın

[7] Çavuşoğlu-er-Reysûnî, 373.

[8] Hüseyinî, 200.

[9] Ekinci, 149.

[10] Şâtübî, İbrahim b. Musa b. Muhammed (790/1380), *el-Muvâfakât*, IV, çev: Mehmet Erdoğan, İz Yay., V.Baskı, İstanbul 2015, I, 17.

[11] Erdoğan, Mehmet, "el-Muvâfakât", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, 406-408.

[12] Keskiöğlu, 119.

[13] Çavuşoğlu-er-Reysûnî, 373; ayrıca bkz. Ekinci, 149; Hüseyinî, 243.

[14] Şâtübî, III, 255.

kendisinden söz ettiği kimselerdir. Dolayısıyla onlardan sakının.” demiştir.^[15] Yine Hz. Peygamber, Hac süresinin 29. ayetinde Kâbe’ye *‘Beytü’l-Atik’* denilmesini; *“Hiçbir zorbanın onun üzerine tahakkümde bulunmaması yüzündendir.”* diyerek açıklamıştır.^[16] Eserde verilen bu ve benzeri örneklerde^[17] Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı açıklayan yönü ortaya çıkmaktadır.

B. Tebliğinde Kur’ân’ın Eğitim Metodunu Uygulayan Peygamber

Kur’ân-ı Kerim’de Allah; *“Ey Muhammed! Sana hilal halindeki ayları sorarlar. De ki; ‘Onlar, insanların ve hac vakitlerinin ölçüsüdür’”* (2/Bakara, 189). Bu ayet, ayın farklı zamanlarda farklı şekillere girmesinin detaylarıyla sorulması üzere nâzil olmuş ancak sorulan detaylardan ziyade, insanlar için, ayın şekillerinden faydalı olan kısmı açıklanmıştır.^[18] Söz konusu yukarıdaki üslubu, Hz. Peygamber de uygulamıştır. O, kıyametin ne zaman kopacağına dair sorulara, kendisinin de bilmediğini söylemesine binaen, muhataplarına onun için ne hazırladıklarını sorarak, bir nevi detaylar üzerinde takılmayıp kendilerine faydalı olacak şeyi söylemiştir. Buna binaen de kendisine çok fazla sorular sorulmasını istememiş, ashabını da kendi yaptığı açıklamalarıyla yetinmeleri hususunda uyarmıştır.^[19]

Yine Kur’ân’ı Kerim’de Allah; *“Ey İnsanlar! Rabbinizden sakının. Babanın oğlu, oğlunun da baba için bir şey ödeyemeyeceği günden korkun.”* (31/Lokman, 33). *“Kimsenin kimseden faydalanamayacağı, kimseden bir şefaht kabul edilmeyeceği, kimseden bir fidiye alınmayacağı ve yardım görülmeyeceği günden sakının.”*(2/Bakara, 48) buyrulmaktadır.^[20] İşte bu tür ayetlerin uyarısıyla Hz. Peygamber de tebliği sürecinde, özellikle yakın akrabalarını uyarırken; *“Ben Allah katında size hiçbir fayda veremem.”* demiştir.^[21] Yani o da, ayetin kimsenin kimseye faydalı olamayacağını muhataplarına bildirmesine binaen, bunun kendisi için bile bir istisna olmadığını ümmetine öğretmeye çalışmıştır. Ayette nasıl fazladan kişiler üzerinde durulmadığı ve insanların geneli için hükmün geçerli olduğu açık bir şekilde ortaya konulmuşsa, Hz. Peygamber de kimse için faydalı olamayacağını bildirerek, ayetteki üslubu ümmetini uyarırken kullanmıştır.^[22]

[15] Şâtübî, IV, 175.

[16] Şâtübî, IV, 55-56.

[17] Bkz. Şâtübî, III, 289-290; IV, 180-181.

[18] Şâtübî, I, 38.

[19] Şâtübî, I, 39-40.

[20] Şâtübî, II, 230.

[21] Şâtübî, II, 230.

[22] Konu ile ilgili farklı örnekler için ayrıca bkz. Şâtübî, II, 70; III, 352.

C. Ruhsatları Uygulayan ve Uygulatan Peygamber

Konuyla alakalı olarak Şâtübî de aksi bir delil olmadıkça ruhsat hükmüyle amel etmek daha uygun demektedir ve Hz. Peygamber'in sefer esnasında insanların oruçlarını bozmaya yanaşmadıklarını ve bu yüzden de sıkıntıya düştüklerini gördüğünde bizzat kendisinin insanlara oruçlarını bozdurduğunu söylemiştir.^[23] Ayrıca Hz. Peygamber'in gerek topluluk içerisinde gerekse de tek başına iken ruhsatlardan istifade ettiğini, yolculuk esnasında namazları kısaltıp oruç tutmadığını, kilo alınca gece namazını oturarak kıldığını dile getirmektedir.^[24] Ruhsat uygulamasına örnek olarak ise; *"Sizden bu ayı idrak eden oruç tutsun; hasta ve yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun."* (2/Bakara, 185) ayetine binaen sahabenin Hz. Peygamber ile yolculuk yaptıklarında içlerinden kimisinin oruç tuttuğunu kimisinin de tutmadığını ve kimsenin de bundan dolayı birbirlerini ayıplamadıklarını anlatan rivâyetiyle^[25] birlikte Hz. Peygamber'in; *"Yolculukta oruç tutmak iyilik ve takvadan değildir."* hadisine^[26] yer vermiştir. Kısacası Hz. Peygamber'in, zorluğun olmadığı durumlarda ruhsata uyup uymamayı ashabına bıraktığı ya da zorlukla karşılaştığında ruhsatları ashabına uygulattığı eserde görülmektedir.

D. Ruhbanlıktan Sakındıran Peygamber

Hz. Peygamber'in ruhbanlıktan ümmetini sakındıran yönünün daha iyi anlaşılması adına eserdeki ilgili pasajın tamamının nakletmenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz,

"Dünya ve dünya metânını yerince, sahâbeden bir grup uzlete çekilip ruhbanlar gibi yaşamaya; evlenmemeye, her türlü dünya lezzetlerini terk etmeye, kendilerini tamamen ibadete vermeye karar vermişlerdi. Hz. Peygamber onların bu tutumunu reddetti ve; "Kim benim sünnetimden yüz çevirirse o benden değildir." buyurdu. "Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız bir fitnedir." (64/Tegâbün, 15) ayeti indikten sonra, insanlara çok mal ve evlat vermesi için duada bulunmuştur. Halbuki yerilen dünya mal ve evlat ibarettir. Hz. Peygamber, ashabın dünya malını toplamalarına ve onlar içerisinden helal olan şeylerle faydalanmalarına ses çıkarmamış, onların bu davranışlarını onaylamıştır. Onları dünyadan el etek çekmeye teşvik etmemiş; zahitlik sürmelerini emretmemiştir. Ancak dünyaya karşı aşırı bir

[23] Şâtübî, I, 335.

[24] Şâtübî, I, 345.

[25] Şâtübî, I, 309-310.

[26] Şâtübî, I, 341.

hırs ya da hakkını vermemeye gibi bir durum görmüşse, işte o zaman zahitliği teşvik etmiş ve dünyanın terkinin istemiş; ya da dünyadan tümünden el etek çekme durumunda ona yeteri kadar ilgi gösterilmesini istemiştir. Çünkü bu iki uç durumda, itidali bırakma durumu kendisini göstermektedir.”^[27]

Yukarıda aktardığımız pasajdan da anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, ümmetini iki aşırı uçtan sakındırmak istemiştir. Yine eserin muhtelif bölümlerinde Şâtübî, Hz. Peygamber’in ümmetini amellerden güç yetirebileceklerini yapmalarını istediği ve Allah’a en sevimli olan amelin az ama devamlı olduğunu söylediği hadislerle^[28] de yer vermiş; sertliği, aşırılığı, tekellüfe girmeyi ve zorlaştırmayı insanları ibadetten soğutmaya sebep olabileceği endişesiyle Hz. Peygamber’in kerih gördüğünü söylemiştir.^[29]

E. Ümmetini Düşünen Peygamber

Şâtübî’nin nakillerine göre Hz. Peygamber, amellerden gücümüzün yetebileceği kadarını yapmamızı istemiş, bu hususta bizlerin amellere devam edip usanmadıkça Allah’ın da usanmayacağını haber vermiştir. Amellerde Allah’a en sevimli olanın az ama devamlı yapılan ibadetin olduğunu bildirmiş, kendisi de bu doğrultu da hareket etmiştir. Ayrıca Allah’ın her şeyde yumuşaklığı sevdiğini, söylemiştir.^[30]

Bu hususta Hz. Peygamber, yapmak istediği bazı ibadetleri dahi insanlar onunla amel ederler de üzerlerine farz olur endişesiyle terk etmiştir. Ramazan gecelerini ihya etmek için namaz kılmak istediğinde, insanlar da onunla beraber namaz kılmak için etrafında toplanmışlar, ancak daha sonraki günlerde insanların sayısı çoğalınca Hz. Peygamber, namaz için çıkmayı terk etmiş, gerekçe olarak da insanların üzerine farz kılınabileceğinden çekindiğini söylemiştir.^[31] Hac ibadetinden her sene sorumlu olup olmadığını soran kişiye Hz. Peygamber, üç kez sormasına rağmen cevap vermemiş, sebep olarak ise, soruya evet demesi halinde haccın her sene vâcip olabileceğini söylemiştir. Bu tür hususlarda kendisinin açıklamalarıyla yetinmeleri konusunda da ashabını uyarmıştır.^[32]

Hz. Peygamber, kendi nefsi için istemediği ve Allah’ın da yasaklamadığı şeyi, ümmetine yasaklamamıştır. O, kendi memleketinde bulunmadığını

[27] Şâtübî, II, 165.

[28] Şâtübî, II, 243; IV, 288.

[29] Şâtübî, IV, 288.

[30] Şâtübî, IV, 288.

[31] Şâtübî, III, 303-304; IV, 57.

[32] Şâtübî, IV, 318.

söylediği keleri, bu sebepten ötürü yemek istememiş, ancak ondan yiyenleri de bundan engellememiştir. Yine sarımsağı ağız kokusu yaptığı için yememiş, bununla birlikte sarımsağı kullananlara da ondan yemeyi yasaklamamıştır.^[33]

F. Kolaylaştıran ve Güzel Olanı Seçen Peygamber

Şâtübî, nefsin daha önceden kendince alışkın bulunduğu bir fiilin türünden olan başka bir fiili kabule daha yatkın olduğunu söyledikten sonra Hz. Peygamber'in bunun zıddı olan şeylerden hoşlanmadığını, yumuşaklığı sevdiğini, sertlikten de haz etmediğini; derine dalmayı, tekellüfü ve kaldırılmayacak yüklerin altına girilmesini yasakladığını dile getirir.^[34]

H. Peygamber, amellerden güç yetirebileceğimizin yapılmasını tavsiye etmiştir. Ramazan gecelerinde kıldığı nafil ibadetlerden de ümmeti üzerine farz kılınacağı endişesiyle vazgeçmiştir. Bir keresinde de Hz. Aişe, bir kadın için gece hiç uyumadan ibadet ettiğini haber verince Hz. Peygamber; *"Gece hiç uyunmaz mı? Gücünüzün yettiği kadar ibadet edin. Çünkü siz usanmadıkça Yüce Allah asla usanmayacaktır."*^[35] diyerek ümmetini zorluklardan uzak tutmaya çalışmıştır.

H. Peygamber, kıldırıldığı namazı çok uzattığı için Muaz'a; *"Sen fitneci misin?"* diye çok sert çıkmış ve; *"İçinizde insanları nefret ettirenler var. Sizden biriniz başkalarına namaz kıldırıldığı zaman hafif tutsun; çünkü onlar içerisinde zayıf, yaşlı ve iş gücü sahibi olanlar vardır."* diyerek^[36] kolaylaştırma yolunda ümmetini uyarmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber, bir çocuğun ağlama sesini duyduğunda dahi namazı kısa tuttuğunu söylemiş;^[37] hayatı boyunca da iki şey arasında muhayyer bırakıldıkça kolay olanı tercih etmiştir.^[38]

Güzel olanı tasvip etme konusunda da Hz. Peygamber; *"Allah size nimetini arttırıp genişlik verdiği zaman, sizde kendinize genişlik gösterin. Şüphesiz ki Allah, verdiği nimetin eserini kulunun üzerinde görmekten hoşlanır."* buyurmuştur. Dağınık kıyafetli birisini de, üstünü başını düzelttirdikten sonra; *"Böylesi daha güzel değil midir?"* demiştir. Kibir hakkında söz edilirken, elbise ve ayakkabıların güzel olmasını seven bir kişinin davranışının kibir kapsamına girip

[33] Şâtübî, III, 311; IV, 56-57.

[34] Şâtübî, II, 92.

[35] Şâtübî, II, 136.

[36] Şâtübî, II, 136, 142-143.

[37] Şâtübî, II, 143.

[38] Şâtübî, II, 122.

girmedığı sorulunca da; “Şüphesiz ki Allah güzeldir, güzelliği sever.”^[39] diyerek, güzel olanı tasvip etmiştir. Ayrıca Şâtübî, en zahit insan olmasına rağmen Hz. Peygamber’in bulduğu takdirde güzel şeyleri terk etmediğini söylemiştir.^[40]

II. Hz. Peygamber’in Evsâfi

A. Şahsî Özellikleri

Burada şahsî özelliklerden kastedilen, ele aldığımız eserde Hz. Peygamber’in daha çok kendi şahsında ortaya çıkan gülmesi, şükretmesi, tövbe etmesi, cömertliği vb. gibi özellikleridir.

Hz. Peygamber’in bizzat kendisine has olan fiilleri hariç, bazı özelliklerinin ümmetine de örnek olarak sunulmuş olduğunu ifade eden Şâtübî,^[41] onun şahsında görülen bazı özelliklere eserinde yer vermiştir.^[42] İşte bu özelliklerinden biri de Hz. Peygamber’in ümmî oluşudur. O; “Ümmîler arasından, kendilerine ayetlerini okuyan, onları artıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O’dur.” (62/Cuma, 2) ile; “De ki; “Ey insanlar! Doğrusu ben Allah’ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim. Allah’a ve okuyup yazması olmayan, haber getiren peygamberine inanın...” (7/A’râf, 158) ayetlerini verdikten sonra, Hz. Peygamber’in: ‘Biz ümmî bir milletiz, hesap kitap bilmeyiz.’ hadisini de vererek onun ümmî yönüne dikkat çekmiştir.^[43]

Şâtübî, peygamberler Allah’a itaati bizzat kendi haklarından önde tutmuştur, dedikten sonra Hz. Peygamber’in ayakları şişinceye kadar kıyamda durmasına binaen kendisine yöneltilen, senin geçmiş ve gelecek bütün günahların affedilmedi mi sorusuna; “Ben Rabbime şükreden bir kul olmayayım mı?” rivâyetini aktararak^[44] Hz. Peygamber’in şükür anlayışını yansıtmıştır. Emredilen şeyin terki ya da yasaklanan şeyin yapılması durumunda tövbenin gerektiğini, mubahların yapılmasında dahi bazen tövbe edilebileceğini söyledikten sonra ise Hz. Peygamber’in kendisinin günde

[39] Şâtübî, I, 121. Bu rivayetin sıhhati konusunda bkz. Aliyyü'l-Kârî, Nureddin Ali b. Muhammed b. Sultan (1014/1605), *el-Esrâru'l-Merfûatü fi Ahbâri'l-Mevdüat*, thk: Muhammed b. Latîf Sıbbâğ, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut-Dımeşk 1986, 168.

[40] Şâtübî, I, 114.

[41] Şâtübî, II, 249.

[42] Şâtübî, II, 250-260.

[43] Şâtübî, II, 255.

[44] Şâtübî, III, 234.

yetmiş defa tövbe ettiği ve ümmetine de bunu vasiyet ettiği rivayetleri vererek,^[45] onun çok tövbe eden yönünü de eserde kaydetmiştir.

Şâtübî, cömertlik anlamındaki îsârın son derece üstün bir ahlak örneği ve amellerin en yücelerinden olduğunu, bu özelliğin Hz. Peygamber'in de tavırlarında ilahî rızaya uygun bir ahlakla tezahür ettiğini söyler. Daha sonra ise; *"Yüce Peygamber hayır yolunda insanların en cömerdi idi. En cömert olduğu zaman da ramazan ayı idi. Cibril ile karşılaştığı zaman ise esen rüzgardan daha cömert olurdu."* rivayeti ile Hz. Hatice'nin; *"İşini görmekten aciz olanın yükünü yüklenirsin, fakire verir kimsenin kazandıramayacağını kazandırırın, Hak yolunda ortaya çıkan hadiseler karşısında halka yardım edersin."* rivayetini vererek,^[46] bu konuda Hz. Peygamber'in ne kadar duyarlı olduğunu eserinde kaydetmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in zaman zaman güldüğü,^[47] tebliğinde çok çalıştığı^[48] ve ahlakının Kur'ân olduğu da^[49] eserde görülmektedir.

B. Şâz Özellikleri

Burada şâz özelliklerden kastedilen, eserde Hz. Peygamber'in vasfına yakışmayacak şekilde anlatılardır. Söz konusu bu anlatılar, Hz. Peygamber'in ayrımcılık istemesinden tutun da ümmetinden bilgi saklamasına kadar gidebilmiştir.

Şâtübî, itibar sahibi kimselerin sürçme kabilinden işledikleri hataları affetme konusunda diğer insanlara yapılan muamelelere tabi tutulmamasının şeriatta sabit bir husus olduğunu söyledikten sonra; *"İtibar sahibi kimselerin sürçmelerini affediniz."* ile; *"Mürüvvet ve iyi hal sahibi insanları cezalandırmaktan uzak tutunuz."* hadislerini vermiştir.^[50] Ancak bu durum Hz. Peygamber'in adillik vasfını zedelediği gibi Kur'ân'ın adalet ile ilgili ayetleriyle de çelişmektedir.^[51] Ayrıca Hz. Peygamber, kabilesinde şerefli bir kişinin hırsızlık yapması üzerine affedilmesi talebini, eski milletlerin de böyle yapmalarına binaen helak olduklarını bildirerek kabul etmemiş, kızı

[45] Şâtübî, III, 228.

[46] Şâtübî, II, 357.

[47] Şâtübî, III, 341.

[48] Şâtübî, I, 222-223.

[49] Şâtübî, IV, 10.

[50] Şâtübî, I, 162-163.

[51] *"Ey inananlar! Kendinizin, ana babanızın ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, zengin veya fakir de olsa, ki Allah onlara daha yakındır, Allah için tanıklık ederek denkserliği ayakta tutun. Adil olmanız için heveslerinize uymayın. Eğer yan çizerseniz, doğrusu, Allah yaptıklarımızdan haberdardır."* (4/Nisa, 135), Dipnotlarda kullandığımız ayet meallerinde Hüseyin Atay'ın [Kur'ân Türkçe Çeviri, Atay Yay., Ankara 2014] mealinden yararlandık. Adalet ile ilgili ayetler için ayrıca bkz: 4/Nisa, 58; 5/Maide, 8; 16/Nahl, 90.

Fatıma dahi olsa, hırsızlık yaptığında cezayı uygulayacağını söyleyerek her hangi bir ayrımcılığa müsaade etmeyeceğini göstermiştir.^[52] Bu rivayet konuyla alakalı ayetlerin ruhuyla da uyuşmaktadır. Dolayısıyla yukarıdaki çıkarıma katılmamaktayız.

Eserde, çoğu ya da tamamı batıl olan ilimlerin içinde kefarete, iyâfe, remil hattı gibi ilimler sayıldıktan sonra, Hz. Peygamber'in bunlara mukabil olmak üzere gayba kesin olarak delalet edecek vahiy ve ilham yollarını getirdiği, ölümünden sonra da ümmetine nübüvvetten bir cüz olarak sadık rüyayı bıraktığı ifade edilmiştir.^[53] Hz. Peygamber'in tebliğ hayatı boyunca vahiy aldığı zaten bilinmektedir. Ancak sadık rüya konusunda Hz. Peygamber'in dahi bazen kendi gördüğü rüyanın hilâfına davrandığı olmuştur. Uhud savaşı öncesi gördüğü bir rüyayı, düşman ordusunun Medine'de beklenilmesi gerektiğine yormuş, ancak etrafındaki kişilerin istekleri doğrultusunda hareket ederek düşman ordusunu şehir dışında karşılamıştır.^[54] Buna binaen kendisinin sadık rüyanın ümmete bırakıldığı kanaatine katılmadığımızı belirtmek isteriz.

Müteşâbihât bağlamında, hak olduğu bilinen her şeyin, şeriata dair bile olsa, neşredilmesinin matlup olmadığı düşüncesi ile hareket eden Şâtıbî, Hz. Peygamber'in Muaz'a söylediği bir bilgiyi insanlardan saklamasını istediği hadisle de görüşünü desteklemiştir.^[55]

Ancak bu çıkarım ayetle çelişki halindedir.^[56] Ayrıca Hz. Peygamber, insanların sorularına cevabının bilindiği halde karşılık verilmemesinin kıyamet gününde azap sebebi olacağını söyleyerek bu konuda ümmetini uyarmıştır.^[57] Zaten yukarıdaki Muaz hadisin varlığı bu isteğin yerine getirilmediğini göstermektedir. Bu konuda Hz. Peygamber'in şer'i hususa ait

[52] Buhârî, Muhammed b. İsmail (256/869), *Sahih*, I-VII, thk: Mustafa Raybe'l-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Dimeşk-Beyrut 1990, Hudûd: 11; Müslim, Ebû Abdillâh (179/795), *Sahih*, I-III, thk: Muhammed Fuad Abdülbâki, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1992, Hudûd: 6; Tirmizî, Musa b. Dahhâk (278/892), *Sünen*, I-V, thk: Sadık Muhammed Cemil Attâr, Dâru'l-Fıkr, Beyrut-Lübnan 1994, Hudûd: 6; İbn Mace, Muhammed b. Yezid (273/887), *Sünen*, I-II, thk: Muhammed Fuad Abdülbâki, Dâru'l-Hadis, Kahire 1994, Hudûd: 6.

[53] Şâtıbî, II, 71-72.

[54] Zührî, Müslim b. Ubeydillâh b Şihâb (124/741), *Megâzi*, thk: Süheyl Zekkar, Dâru'l-Fıkr, Dimeşk 1981, 76-77; İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed (151/768), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-II, thk: Ahmed Ferîd Mezîdî, Dâru'l-Kütübü'l-Âlemiyye, Beyrut-Lübnan 2004, I, 332-333; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddin (218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, thk: Tâhâ Abdî-rauf, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1987, III, 16-17.

[55] Şâtıbî, IV, 188-190.

[56] "Ey Elçi! Rabbinden sana indirilene bildir. Eğer yapmazsan, onun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu, Allah inkârcı ulusa doğru yol göstermez." (5/Maide, 67).

[57] Tirmizî, İlm: 3; ayrıca bkz. Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as (256/869), Sünen, I-V, thk: Bedred-din Çetiner, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1992, İlm: 9.

bir konuyu birilerine açıklayıp ümmetten gizlemeye çalıştığına ihtimal vermediğimizi söyleyerek iktifa ediyoruz.

Yine muhkem-müteşâbihât bağlamında ümmetin yetmiş üç fırkaya bölüneceği ve sadece birinin kurtulacağına dair muhtelif hadisler de eserde yer almaktadır.^[58] Kurtulan fırkanın da Resulün ve ashabının yolundan gidenler olacağını belirten Şâtübî, şeri ameli esaslardan birine muhalefet eden kimsenin, şeri kaideleri yıkmak konusunda, itikadi esaslardan birine muhalefet edenden daha az kusurlu olmadığını söylemiştir.^[59] Tarih içinde ümmetin birçok fırkalara bölündüğü bilinmekle beraber, Müslümanları birlik olmaya ve bu birlikten taviz vermemeye çalışan Hz. Peygamber'in^[60] böyle bir sözü söylemiş olabileceğine ihtimal vermemekteyiz. Yeri gelmişken Şâtübî'nin, Medine'de Hz. Peygamber'in Ensâr'ı fazilet taksimine göre sınıflandırdığı rivayetleri de eserine aldığını belirtelim.^[61] Ancak bu taksimin Ensâr kabilelerinden birinin diğerinden üstün olduğu anlamına gelmediğini söyleyen Şâtübî'nin görüşüne,^[62] Hz. Peygamber'in birleştirmeyi teşvik edici sözleriyle birlikte^[63] Medine'de güçlü bir birliktelik oluşturmaya çalışmasından dolayı katılmadığımızı ve eserine aldığı rivayete de şüphe ile baktığımızı belirtmek isteriz.

Son olarak Hz. Peygamber'in gaybı bildiğini gösteren rivayetlere de eserde rastlanılmaktadır.^[64] Ancak bu durum ayetlerle çelişkili olduğu gibi^[65] gaybı bilmeyen tek peygamber de Hz. Muhammed değildir.^[66] Ayrıca meşhur Cibril hadisinde de görüleceği üzere Hz. Peygamber, bizzat kendi ağzından kıyametin ne zaman kopacağını bilmediğini dile getirerek gaybı bilemeyeceğini de ifade etmiştir.^[67] Zaten gaybı da ancak Allah bilir^[68] ve

[58] Şâtübî, IV, 176-178.

[59] Şâtübî, IV, 177.

[60] Buhârî, Edeb 57; Müslim, Birr 9.

[61] Şâtübî, II, 34-35.

[62] Bkz. Şâtübî, II, 34-36.

[63] Bkz. Buhârî, Edeb: 57; Müslim, Birr: 9.

[64] Şâtübî, II, 174-175; IV, 177-178.

[65] "De ki: 'Size Allah'ın hazineleri elimdedir' demiyorum; görülmeyeni de bilmiyorum; size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben, ancak bana vahyolunana uyuyorum." (6/En'am, 50), ayrıca bkz. (7/A'raf, 188).

[66] "Allah, elçilerini toplayıp; 'Size ne cevap verildi?' diyeceği gün onlar 'Bizim bir bilgimiz yoktur, doğrusu, görülmeyenleri en çok bilen ancak Sensin' derler." (5/Maide, 109).

[67] Buhârî, İman: 36; Tirmizî, İman 4.

[68] "Görülmeenin anahtarları O'nun katındadır. Onları O'ndan başkası asla bilemez. O, karada ve denizde olamı bilir. O'nun bilgisi dışında bir yaprak düşmez. Yerin karanlıklarında olan tane, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta olmasın." (6/En'am, 59).

bildirir.^[69] Tüm bunlardan dolayı Hz. Peygamber'in gaybı bildiğine dair müellifin eserine aldığı rivayetleri kabul etmekte zorlanmaktayız.

Sonuç

Şâtıbî'nin *el-Muvâfakât* adlı eserini ele aldığımız bu makalede, Hz. Peygamber'in nasıl anlatıldığını ortaya koymaya çalıştık. Sonuç olarak eserde Hz. Peygamber'in nebevî misyonuna uygun vasıfları yer almakla beraber klasik gelenekte karşılığını bulan ancak sorgulanmadan, üzerinde düşünülmeden Hz. Peygamber ile ilişkilendirilen, esasen kabul edilemez bir takım vasıflar da eserde görülmektedir.

Şâtıbî'nin Hz. Peygamber ile alakalı olarak yer verdiği konular arasında onun Kur'ân'ı açıklamasını ve bu uğurda çok çaba sarf etmesini, yine tebliğinde Kur'ân'ın eğitim metodunu uygulamaya çalışmasını; bir emir ya da nehiy yok ise kolay olanı seçmesini ve ümmetini her zaman düşünmesini sayabiliriz. Bununla beraber Hz. Peygamber'in ruhsatları hem kendisinin uyguladığı ve ümmetine de uygulattığı; dünyadan tamamen soyutlanma anlamında ruhbanlıktan da ümmetini uzak tutmaya çalıştığı da yukarıda müstakil başlıklar altında gösterdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere eserde yer almaktadır. Son olarak Hz. Peygamber'in kendi şahsında ortaya çıkan gülmesini, çok şükretmesini, tövbe etmesini ve cömertliğini, eserde yer verilen konular içerisine dâhil edebiliriz.

Eserde, klasik gelenekte karşılığını bulan ancak Hz. Peygamber'in nebevî misyonuna uygun olmayan anlatılar ise, Hz. Peygamber'in ayrımcılık istemesinden ümmetinden bilgi saklamasına kadar gidebilmiştir. Yine Hz. Peygamber'in rüyayı nübüvvetten bir cüz olarak ümmetine bırakması ile gaybı bileceğine işaret eden anlatılara da eserde rastlanabilmektedir.

Hz. Peygamber'in itibar sahibi kimselerin sürçmelerinin affedilmesini istediği rivayetleri eserine alan Şâtıbî, bunun şeriatla sabit bir husus olduğunu söylemiştir. Ancak bu durum gerek adalet ile ilgili ayetlerle gerekse de Hz. Peygamber'in diğer söz ve uygulamalarıyla çelişmektedir. Dolayısıyla yapılan bu çıkarıma katılmamaktayız.

Eserde, Hz. Peygamber'in gaybı bildiğini gösteren rivayetlere de yer verildiği görülmektedir. Şüphesiz bu durum başta Cibril hadisinde Hz. Peygamber'in gaybı bilmediği söylemine ters düşmekle birlikte gayb ile ilgili ayetlerle de çelişmektedir. Gaybı sadece Allah'ın bildiğini ve bildirdiğini

[69] "De ki; 'Size söz verilen yakın mıdır, yoksa Rabbim onu uzun süreli mi kalmıştır, ben bilmem.' Görünmeyeni bilen Allah, görülmevenini kimseye bildirmez. Ancak seçtiği elçi bunun dışındadır." (72/Cin, 25-27).

de göz önünde tutarsak, müellifin eserine aldığı rivayetleri kabul etmekte zorlandığımızı ifade etmek istiyoruz.

Yetmiş üç fırka hadisini de eserine alan Şâtıbî, kurtulan fırkanın Resulün ve ashabın yolundan gidenler olacağını söylemiştir. Ancak Müslümanları birlik olmaya çağıran ve bu birlikten taviz vermemeye çalışan Hz. Peygamber'in böyle bir sözü söylemiş olabileceğine ihtimal vermediğimizi tekrar belirtmek istiyoruz. Yeri gelmişken eserde yer alan ve Hz. Peygamber'in Ensar kabilelerini fazilet taksimine göre sınıflandırdığı anlatılara da Hz. Peygamber'in birleştirmeyi teşvik edici sözleriyle birlikte Medine'de güçlü bir birliktelik oluşturmaya çalışmasından dolayı da şüpheyi bakmaktayız.

Son olarak ise, müellifin, hak olduğu bilinen bir şeyin, şeriata dair bile olsa, neşredilmesinin matlup olmadığı düşüncesini Muaz hadisi ile desteklemesine gelecek olursak; böyle bir durum, Hz. Peygamber'in tebliğci vasfına hâlel getirebileceği gibi, Allah'ın Hz. Peygamber'den kendisine indirilenin bildirmesini istediği ayetle de çelişmektedir. Bundan dolayı şer'i hususa dair bir konuyu Hz. Peygamber'in ümmetinden saklayacağına ihtimal vermediğimizi söyleyerek, müellifin bu düşüncesine de katılmadığımızı belirtmek isteriz.

Kitap, Hz. Peygamber'in hayatının/Siyer'inin hukukçu gözüyle nasıl değerlendirildiğine dair örnekler bulundurması açısından son derece önemlidir. Mamafih fukahânın Siyer'i kullanma ve Peygamber algılarına dair ciddi çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu da ayrıca kaydetmeliyiz.

Kaynaklar

- Aliyyü'l-Kârî, Nureddin Ali b. Muhammed b. Sultan (1014/1605), *el-Esrârü'l-Merfûatü fi Ahbâri'l-Mevdûat*, thk: Muhammed b. Latif Sıbbâğ, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut-Dımeşk 1986.
- Atay, Hüseyin, *Kur'an Türkçe Çeviri*, Atay Yay., Ankara 2014.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (256/869), *Sahih*, I-VII, thk: Mustafa Raybe'l-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Dımeşk-Beyrut 1990.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan-er-Reysûnî, Ahmed, "Şâtıbî, İbrahim b. Musa" *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as (256/869), *Sünen*, I-V, thk: Bedreddin Çetiner, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Hüseyinî, M. Reşid Rıza, *İslâm'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri*, çev: Ahmet Hamdi Akseki, sad: Hayrettin Karaman, DİB Yay., Ankara 1974.

- Ekinci, Ekrem Buğra, İslâm Hukuku Tarihi, Arı Sanat Yay., I. Baskı, İstanbul 2006.
- Erdoğan, Mehmet, “el-Muvâfakât” *DİA*, XXXI, İstanbul 2006.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed (151/768), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-II, thk: Ahmed Ferid Mezîdî, Dâru'l-Kütübî'l-Âlemiyye, Beyrut-Lübnan 2004.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdilmelik (218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, thk: Tâhâ Abdirrauf, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1987.
- İbn Mace, Muhammed b. Yezid (273/887), *Sünen*, I-II, thk: Muhammed Fuad Abdülbâki, Dâru'l-Hadis, Kahire 1994.
- Keskioğlu, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, DİB Yay., Ankara tz.
- Müslim, Ebû Abdillâh, (179/795), *Sahih*, I-III, thk: Muhammed Fuad Abdülbâki, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Şâtübî, İbrahim b. Musa b. Muhammed (790/1380), *el-Muvâfakât*, I-IV, çev: Mehmet Erdoğan, İz Yay., V. Baskı, İstanbul 2015.
- Tirmîzî, Musa b. Dahhâk (278/892), *Sünen*, I-V, thk: Sadık Muhammed Cemil Attâr, Dâru'l-Fıkr, Beyrut-Lübnan 1994.
- Zührî, Müslim b. Ubeydillâh b. Şihâb (124/741) *Megâzî*, thk: Süheyl Zekkar, Dâru'l-Fıkr, Dımeşk 1981.

